

ALTERNATÍVÁK ÉS IRÁNYZATOK A MAGYAR KISEBBSÉGPOLITIKÁBAN; KÖZÖSSÉGÉPÍTÉS, KONSZOCIÁCIÓ, NEMZETI INTEGRÁCIÓ

Szarka László

a történettudományok kandidátusa, igazgató
MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – szarka@mtaki.hu

A kelet-közép-európai magyar kisebbségi közösségek a tizenöt éve lezajlott demokratikus fordulat után – előbb a kisebbségi léthelyzeteket meghatározó triadikus (kisebbség-többség–anyaország) viszonyrendszer, majd pedig a régió geopolitikai átértékelődését eredményező uniós bővítési folyamat kínálta lehetőségeket kihasználva – igyekeznek újrafogalmazni saját pozíciójukat. A kisebbségi magyar pártok és érdekvédelmi szervezetek 1989 óta a szóba jöhető reális etnopolitikai alternatívák előnyeit és hátrányait mérlegelve, részben pedig a szomszéd országok és Magyarország pártpolitikai törésvonalai mentén kialakult elképzelésekhez igazodva, három stratégiai célt körvonalaztak.

Ennek megfelelően a 20. század végén a kelet-közép-európai „magyar kérdés” kezelésére három megoldási elképzelés különíthető el, ami a kisebbségi közösségeken kívül természetesen a magyar-magyar kapcsolatrendszer egészét is érinti. A kisebbségi önkormányzati modellek, az autonómiatörekvések stratégiája – ezen belül egyfajta természeti jogi megközelítésben a belső nemzeti önrendelkezés talaján álló közösségépítő politika jelenti a legátfogóbb s éppen ezért talán a legnehezebb alternatívát. A regionális, etnoregionális entitások felerősítésével számoló – az európai egységesülési

folyamatokkal összeegyeztethető – nemzeti, regionális, kulturális reintegrációs törekvések alkotják a másik jól elkülöníthető stratégiai irányzatot. A magyar kisebbségpolitika harmadik „uralkodó eszméjének” a többségi nemzetekkel kialakítandó konszociális demokratikus kormányzati modell működtetése, s ezáltal egyfajta társnemzeti státus kialakítása számíthat, különösen a jelentősebb lélekszámú, saját politikai párttal rendelkező kisebbségi magyar közösségek esetében. (Bakk, 2001; Bárdi, 2004; Kántor, 2001; Molnár – Szokoly, 2001)

Az elmúlt másfél évtizedben mind a három stratégiai törekvés jelen volt a kisebbségi pártok, mozgalmak programjaiban. A kisebbségpolitikai viták jelentős része éppen arra vezethető vissza, hogy a stratégiai célok a lehetőségekhez és az adottságokhoz igazodva folyamatosan változtak, a programokból megvalósult elemek pedig az adott ország többségi pártaival, illetve a magyar kormányzatokkal megkötött kompromisszumok, valamint a nemzetközi kisebbségvédelem korlátozott lehetőségei miatt jórészt elmaradtak az eredeti elképzelésektől. Ezzel együtt a magyar kisebbségpolitika igen jelentős eredményeket is elért.

A magyar-magyar viszony fokozatos intézményesülése, a kedvezménytörvény

elfogadása és érvényesítése mellett a legnagyobb fordulatot kétségkívül a kisebbségi magyar pártok romániai, szlovákiai és szerbiai (kis-jugoszláviai) kormányzati szerepvállalása jelentette, ami előtérbe állította a többség-kisebbség közötti együttműködésen, részleges hatalommegosztáson alapuló és a partneri (társnemzeti) viszony megteremtését célul kitűző konzociációs stratégiát.

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ), a szlovákiai Magyar Koalíció Pártja (MKP), a Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) a nemzeti kisebbségi közösségek politikai érdekképviselete mellett – a kormányzati felelősség vállalásával – az országos politikai kérdésekben, a kormányzati és ellenzéki pártpolitikai konfliktusokban is szükségszerűen folyamatosan állásfoglalásra kényszerült. Ez a klasszikus értelemben vett pártpolitika viszont esetenként olyan kompromisszumokra kényszerítheti a kisebbségi magyar pártokat, amelyek a kisebbségi közösség részérdekeinek érvényesítését, regionális önkormányzati elképzeléseinek, identitáspolitikai céljainak megvalósulását késleltethetik, illetve hátráltathatják. Ráadásul az Európai Unió bővítése, az integrációs tendenciák felerősödése, illetve a schengeni határrendszer 2007-ben esedékes bevezetése miatti aggodalom ismét előtérbe állította az egységesülő Európa keretében elképzelt magyar nemzeti reintegráció alternatíváját. A 2004. december 5-i népszavazás ennek az alternatívának volt az első – nem a felelős magyarországi és határon túli magyar politikai tényezők által kezdeményezett, végig-gondolatlan, s jórészt éppen ezért sikertelen – erőpróbája. (Bakk – Bodó, 2003; Kántor, 2002; Ankét, 2004)

Ami a kisebbségi autonómiaformák meggyökereztetését illeti, a szlovéniai, horvátországi és a vajdasági magyarok által működtetett kulturális önkormányzati intézményrendszernek jelentős tartalékai és alkalmazási lehetőségei vannak. A távlatokat

tekintve az Unió keleti bővítése nyomán kialakuló új kelet-közép-európai geopolitikai helyzet – Magyarország hármás (uniós, csatlakozó és kimaradó államokból álló) szomszédsága – az ausztriai, szlovákiai, romániai, horvátországi és szlovéniai magyar közösségek számára minden korábbinál kedvezőbb feltételeket biztosíthat az önkormányzati modellek fejlesztésében, illetve a Magyarországgal való kapcsolattartásban. (Gál, 2001; Törzsök, 2003)

Andreas Gross, a Közvetlen Demokrácia genfi intézetének vezetője, az Európa Tanács parlamenti képviselője által 2003 júniusában beterjesztett és a közgyűlés által elfogadott autonómiajelentés fontos alapelveket rögzített, amelyek a magyar szomszédságpolitika fokozatos megújítását, regionális keretekben való átalakítását is elősegíthetik. A kisebbségi kérdés konstruktív rendezésében az autonómiamodelleknek megkerülhetetlen szerepük van. A Gross-jelentés különösen a kelet-közép-európai régióra jellemző autonómiafóbiák visszaszorítása szempontjából tekinthető fontosnak. Meggyőzően bizonyítani tudja az államok szuverenitása és a kisebbségek autonómiaigénye közötti ellentmondás feloldhatóságát: „Az autonómia a kisebbségek számára azt jelentheti, hogy csorbítatlan marad minden joguk, a többségi nemzet számára pedig azt, hogy megmarad az ország területi-szervezeti egysége és önállósága. [...] Az alapvető konfliktus a nemzeti azonosság érzése és az országok területi oszthatatlansága között feszül. A területi egység elve azonban nem jelenti a homogenitás követelményét, s nem áll vele ellentétben sem az autonómia, sem a föderalizmus.” (Majtényi – Vizi, 2003, 184-186.; Szarka, 2004, 307-308.)

A kisebbségi magyar pártok helye a közösségépítésben

Minden kedvező jel ellenére a 2001. évi népszámlálások adatai alapján a legtöbb

előrejelzés azt mutatja, hogy a következő évtizedben folytatódik, sőt felgyorsul a kisebbségi magyar közösségek etnikai térvészése. Különösen aggasztó az elvándorlás mértéke, a nagyvárosokban élő kisebbségi magyar közösségek asszimilációja, a szórványosodási folyamat térbeli kiterjedése. A magyar kisebbségkutatás és etnopolitika fontos feladata tehát a kisebbségi helyzetek elemzése, a folyamatos jogkiterjesztés feltételeinek megteremtése, a közösségépítés gazdasági, kulturális feltételeinek megteremtése, s azoknak a régóta húzódoó kisebbségpolitikai, támogatás- és identitáspolitikai vitáknak a lezárása, amelyek a stratégiai célok és feladatok kijelölését is akadályozzák. A kétnyelvű magyar közösségek számára az egyetemes magyar kultúra értékeinek eljuttatása, a magyar kultúra megőrzésében és újratermelésében való egyenlő részvétel lehetőségének biztosítása az anyaországi feladatvállalások, támogatási lehetőségek és kötelezettségvállalások mielőbbi pontos rögzítését és kiszámítható végrehajtását sürgeti.

Van-e jövője a kisebbségi magyar közösségeknek, s ha igen, milyen nagyobb keretek közt, milyen politikai, etnopolitikai, identitáspolitikai célok mentén fogalmazhatóak meg olyan kisebbségi politikai programok, amelyek ezeket a perspektívákat elősegíthetik? Megteremthető-e az önkormányzati, integrációs és konszociációs stratégiák lementyes ötvözésével, a kisebbségi magyar pártpolitika és a civil szféra párhuzamos belső rendjének kialakításával a határon túli magyar közösségek kulturális, politikai, jogi önállósága? S amennyiben ezt kívánatos célnak tekintik a magyar kisebbségek, miként alakul majd viszonyuk Magyarországhoz: igénylik-e a magyarországi kormányok és politikai pártok részéről is, hogy autonóm közösségként ismerjék el őket, vagy az egyetemes magyar nemzeti közösséghez való tartozás tudata, akarata, vágya háttérbe szorítja a regionális erdélyi, vajdasági,

kárpátaljai közösséggel, szülőfölddel való azonosulást?

A kelet-közép-európai kisebbségek pártjainak, hasonlóképpen a nyugat- és észak-európai etnikai pártokhoz, legkevesebb hat alapfunkcióját érdemes megkülönböztetni. Ezek közt legnyilvánvalóbb a kisebbségi népcsoportok politikai érdekképviselete az adott állam országos, regionális és lokális intézményeiben. Ehhez szorosan csatlakozik a kisebbségi közösségek önszerveződésének felkarolása, irányítása, a kisebbségi társadalom építése és a kisebbségek politikai egyenjogúsításának intézményesítése. Az etnikai pártok leginkább hagyományos szerepét a kisebbségi jogok biztosítása, a jogvédelem intézményrendszerének működtetése jelenti.

A jogvédelem és társadalomszervezés koordinátaival is leírható az a további funkció, amely a kisebbségek önkormányzati jogainak megalapozását, a kisebbségek által lakott régió érdekeinek képviseletét, a regionális tervezésben és fejlesztésben vállalt meghatározó szerepet, a döntési jogkörök átvállalását, a központi kormánnyal való hatalommegosztást, a közigazgatási autonómiát tekinti elérendő célnak.

A kiegyensúlyozott kisebbség-többség viszony megteremtése (a konfliktusok megelőzése, illetve kezelése) az államok multietnikus szerkezetének megfelelő plurális közjogi, közigazgatási szerkezetek kialakításával érhető el. Ebből következően a kisebbségi közösségek politikai és közjogi emancipációja a hagyományos etnokratikus nemzetállamok átalakítását jelenti. Mindezzel párhuzamosan a kisebbség az adott ország határain túli nemzeti közösséggel, az anyaországgal és általában a külvilággal olyan kapcsolatok kialakítására törekszik, amelyek a kisebbségi közösségek élet- és fejlődőképességét, nyelvének, kultúrájának, gazdasági és szociális helyzetének folyamatos javítását kisebbségi körülmények közt is tartósan biztosíthatják.

Az etnikai pártok, szervezetek tagsága, választói bázisa szükségképpen körülhatárolt, a többségi átszavazók számát a többségi pártokra leadott kisebbségi voksok az esetek többségében nem tudják ellensúlyozni, ezért kisebbségi helyzetüknél fogva csak a kisebbség által lakott régiókban juthatnak többségi pozíciókba. A Magyarországgal szomszédos államokban a 20. század végén a magyar szervezetek és pártok igen széles politikai skálán alakították ki saját programjaikat, miközben folyamatosan arra törekedtek, hogy csak a többség demokratikus vagy legalábbis kevésbé antidemokratikus erőivel működjenek együtt. A magyar kisebbségek közül a négy legnagyobb közösség – a kárpátaljai, vajdasági, szlovákiai és romániai magyarok – helyzetében meghatározó jelentőségű, hogy politikai érdekvédelmi szervezeteik, politikai pártjaik milyen mértékben képesek részt venni az adott ország és a magyarok által lakott régiók, települések irányításában. Ezért a magyar kormányzati kisebbségpolitikának is folyamatosan számolnia kell ezeknek az alapvetően etnikai, illetve etnoregionális jellegű magyar kisebbségi pártok sajátos helyzetével, céljaival. (Blénesi – Mandel, 2004)

Az alternatívátlan ellenzékiségtől valamennyi kisebbségi magyar párt és szervezet elmozdult: a három legnagyobb kisebbségi magyar közösség pártjai kormányzati szerepet vállaltak. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, valamint az Ukrajnai Magyarok Demokratikus Szövetsége Ukrajna kárpátaljai megyéjében, a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége pedig a Drávaszög és Kelet-Szlavónia magyarlakta településein, a szlovéniai magyar önkormányzati nemzeti közösség pedig Muravidék magyarlakta községeiben vált fontos regionális politikai tényezővé.

A kisebbségi magyar pártokkal, mozgalmakkal foglalkozó összehasonlító igényű szakirodalom legtöbbször a nemzetállamokon belüli többség-kisebbség konfliktusok

és a kelet-közép-európai térségben lezajlott demokratikus változások kontextusát tekinti meghatározónak tevékenységük elemzésében. A román, szlovák irodalomban előfordul ugyan az etnikai pártok létjogosultságának, funkciójának megkérdőjelezése is, de az elemzések többsége magától értetődőnek tartja, hogy hasonlóan a multietnikus nyugat-európai államokhoz, Kelet-Közép-Európában is kialakultak és fontos szerepet játszanak a nagyobb lélekszámú kisebbségek parlamenti és parlamenten kívüli pártjai. A szomszéd országokban működő kisebbségi magyar politikai szervezetek, pártok helyzetével, fejlődésével foglalkozó szakirodalomban emellett időről időre nagy súlyt kapnak a közösségépítés kérdései, illetve a kisebbség-többség és a magyar-magyar viszony újabb fejleményei. (Bárdi, 2004; Mátrai, 1999–2000; Márton, 2004; Blénesi – Mandel, 2004)

Az alábbiakban a romániai, szlovákiai és jugoszláviai magyar politikai érdekképviseleti szervezeteknek – a Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek (RMDSZ) 1996–2000, a Magyar Koalíció Pártjának (MKP) 1998–2002, a Vajdasági Magyar Szövetségnek (VMSZ) 2001 és 2003 között vállalt kormányzati tevékenységét elemezzük, mégpedig a kisebbségi magyar pártalapítások periódusában kiemelt fontosságú két témakörben: az autonómiaötrékvésekkel és a magyar-magyar kapcsolatok jövőjével kapcsolatos magatartásban.

Amennyiben kiindulópontként azt vizsgáljuk, hogy milyen előzmények és okok vezettek az ellenzéki pozíciók feladásához, a kormányzati felelősség vállalásához, akkor a kisebbségi pártok autonómiapolitikájának korai, 1989 és 1994 közötti szakaszának tanulságait kell mindenekelőtt figyelembe vennünk. A kisebbségi önkormányzati tervezetek mögül hiányzott a többségi, anyaországi és a nemzetközi támogatás, maguk a tervezetek is jórészt szimbolikus

igénybejelentéseknek számítottak, amelyek a kisebbségi közösségek egyenjogúság- és önállóságigényét voltak hivatottak demonstrálni. A kisebbségi pártok ebben a politikai csapdahelyzetben jórészt magukra maradtak, s a kiutat részben a magyar-magyar kapcsolatrendszer kialakításában és intézményesítésében, részben pedig a többségi demokratikus pártokkal való együttműködés elmélyítésében keresték.

A kisebbségi kérdés önkormányzati kezelését előtérbe helyező etnopolitikai modell problémája így módon mindhárom párt döntésében fontos szerepet játszott. Az RMDSZ az 1992. évi kolozsvári nyilatkozatban és az 1993. évi brassói kongresszusán elfogadott programjában a kulturális, helyi és a regionális autonómiaformák ötvözésén alapuló erdélyi magyar önkormányzati megoldás mellett kötelezte el magát. A szlovákiai MKP és a szerbiai VMSZ az elődpártok – a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom, az Együttélés Politikai Mozgalom és a Magyar Polgári Párt, illetve a történeti VMDK – autonómiaörökségét vállalva szintén az önkormányzati megoldást tekintették meghatározó politikai céljuknak. (Bárdi – Éger, 2000)

Kisebbségi pártprogramok és a kormányzati munka

A három kisebbségi magyar párt kormányzati tevékenységének politikai publicisztikai vita-irodalmában és a politológiai elemzésekben négy kérdéskör vált igazán hangsúlyossá. A kormányba lépést eldöntő motívumok, tényezők közül a többségi pártokkal való együttműködés alapfeltételeinek tisztázása jelentette az első komoly vitakérdést. Ennek kapcsán a többségi elemzők jelentős része és a pártok belső ellenzéke egyaránt igyekezett a döntés legitimitását, illetve célszerűségét megkérdőjelezni. Egy másik megközelítésben a kisebbségi pártok törekvéseinek a kormányprogramban való megjelenítése és érvényesítése szintén igen sok kritikai

észrevételt váltott ki. Harmadrészt az országos kormányzati felelősség vállalásával járó kockázatok és lehetőségek értékelése bizonyult lényeges kérdésnek, hiszen ez az új szerepvállalás a korábban sokszínű etnikai gyűjtőpártokat tényleges politikai párttá, azaz országos „versenypárttá” alakította át. Svégül fontos elemzési szemponttá vált a pártok politikai átlényegülésének kérdése, nevezetesen a kisebbségi pártok etnikai jellegének háttérbe szorulása, a regionális, regionalista elemek, programpontok felerősödése, részben mint az etnikai törekvések új típusú érvényesítése, részben mint az európai fejlődés új kihívására adott válaszlehetőségek megjelenítése. (Molnár – Szokoló, 2001; Hódi, 2002; Bárdi, 2004)

Mindhárom párt esetében a kormányba való belépést a korábbi ellenzéki pártokkal való együttműködés hosszabb periódusa előzte meg, ilyen értelemben tehát a kormánykoalícióknak fontos előzményei voltak. A választási eredmények az ellenzéki összefogás sikerességét mint a közös kormány kialakításának alapfeltételét ugyan visszaigazolták, de a többségi közvélemény kisebbségi kérdésben tanúsított fenntartásainak – a magyar párttal közös kormányzás szempontjából kívánatos – átalakulását automatikusan természetesen nem garantálhatták. Ez különösen élesen mutatkozott meg a szlovák demokratikus pártok úgynevezett Kék koalíciója és az MKP 1997-ben kialakult együttműködése során, amikor is a szlovák pártok igyekeztek a magyar párttal való együttműködést szigorú feltételekhez kötni. Ez a magatartás a kormányprogram kialakításakor azt eredményezte, hogy az MKP kénytelen volt elfogadni azokat az önkorlátozásokat, amelyek a beneši dekrétumok ügyének, a kisebbségi autonómia és az önálló magyar egyetem kérdésének átmeneti befagyasztását eredményezték.

Romániában a Demokratikus Konvenció és a Demokrata Párt együttesen háromszáza-

lékos többséget szerzett ugyan az 1996. évi parlamenti választásokon, de ez a csekély többség aligha biztosíthatta volna négy évre a nyugodt kormányzáshoz szükséges parlamenti hátrországot. Az RMDSZ kormányképességét igen nagy mértékben megnövelte az a külpolitikai konstelláció, amely Románia küszöbön álló NATO-tagsága miatt a győztes pártokat is arra készítette, hogy Romániában minél szélesebb bázison teremtsék meg a kormányváltás feltételeit, s az etnikai feszültségekre vonatkozó kifogásokat is leszereljék. (Bakk, 2001; Márton, 2004) A külpolitikai szempontok egyébiránt mind a három országban a legnyomósabb okok közé tartoztak. A 2000. október 5-i szerbiai fordulat után az új szerb hatalom számára is rendkívüli jelentőségűvé vált annak bizonyítása, hogy a milosevici rendszer kisebbségellenes nacionalizmusával radikálisan szakítani akartak. A kisebbségi magyar pártok kormányba lépésének előzményei és okai közt a többségi demokratikus pártokkal való együttműködést tehát a kedvező külpolitikai körülmények – köztük a három állam és Magyarország alapvetően rendezettnek tekinthető kapcsolatai – is megerősítették.

A magyar kisebbségi közösségek stabil, kiszámítható választói magatartása, a Meciar-, Iliescu- és Milosevic-korszak lezárásának általános igénye a saját közösséggel szemben is megkönnyítette az „örök ellenzékiesség” eszményének feladását és a kormányba lépés jelentőségének elfogadtatását. A döntés következményeivel való szembesülés azonban mindhárom párt esetében jóval több vitát és konfliktushelyzetet eredményezett. Ezek egyik közös okát abban lehet megjelölni, hogy a három kisebbségi magyar párt a kormányzati szerepvállalással szinte automatikusan elveszítette kizárólagos etnikai jellegét.

Jóllehet mind az RMDSZ, mind pedig az MKP és a VMSZ a kormányba lépést követően annak a többes funkciónak a

fenntartására törekedett, amelyet az etnikai pártok bevezetőben említett hagyományos szerepeiből szükségképpen ők is magukénak éreztek, vallottak. Kormányzati koalíciós pártként azonban igen rövid időn belül szembesülniük kellett azzal, hogy a pártszerű magatartás felértékelődése nyomán egyre problematikusabbá vált a pártok etnikai és közösségépítő funkcióinak, illetve az országos kormányzati felelősségből adódó folyamatos kompromisszumkötéseknek az összeegyeztethetősége.

A kisebbségi magyar mozgalmak vezetőinek kezdettől fogva szembe kellett nézniük azzal az eshetőséggel, hogy a romániai és vajdasági magyar „szövetségek”, illetve a szlovákiai „koalíció” tényleges politikai párttá való átalakítása, belső szervezeti rendjének megszigorítása, s a kormányzati munkával járó kompromisszumok a belső és külső ellenzék megerősödését, ellenkezését fogják kiváltani. 2005 januárjában nem lehet tudni, hogy az egységes magyar kisebbségi pártpolitikai szerkezetek hosszú távon fenn tarthatóak-e, illetve a Vajdaságban vissza lehet-e témi a kisebbségi magyar egypárti modellhez, vagy a fejlődés inkább a párt-szerkezet felaprózódása és a kényszer szülte koalíciók irányába mutat. Kivált akkor, ha a két nagy magyarországi párt továbbra is megpróbálja fenntartani a maga saját kisebbségi magyar pártpolitikai hátterét.

A kormányzati pozíciókba jutott kisebbségi magyar pártok előtt álló feladat tehát az volt, hogy a közösségépítő, etnikai szerepeket meg kellett próbálni összehangolni a demokratikus koalíciós partnerekkel együtt kidolgozott országos célkitűzésekkel. Ez a fajta feladat kijelölés a három párt részéről többé-kevésbé mindenütt megtörtént. A pártok igyekeztek átalakítani stratégiájukat, de programjaikban továbbra is hangsúlyosabbak maradtak a kisebbségi jogvédelem elemei mint a nemzetállam egészére kiterjedő strukturális változtatás kívánalmai.

Mihez kezdett a három kisebbségi magyar párt a programjában korábban alapvető jelentőségű kisebbségi önkormányzatiság célkitűzésével? Miként próbálta feloldani az etnikai pártokra jellemző partikuláris megközelítések és a kormányzó pártok országos érvényű cselekvési programjai közötti feszültségeket? Az RMDSZ és a VMSZ számára elvben adott volt az erdélyi, illetve a vajdasági tartományi bázis, tehát olyan regionális háttérország, amelybe kapaszkodva és amelyre hivatkozva az egész ország szempontjából fontos regionalizációs projekt keretében lehetett felmutatni a korábbi etnikai háttérű programelemeket.

A két történeti tartomány között azonban alapvető különbség, hogy a Vajdaság a megújuló Szerbiának közjogilag is fontos részét alkotja, s ebben a demokratikus gondolkodású szerb közvélemény nagyobb része is egyetértett. Erdély viszont a mai Romániában közjogi értelemben nem alkot önálló entitást, és a román többség sem mutat nagyobb hajlandóságot az erdélyi regionalizmus magyarokkal közös felkarolására. Molnár Gusztáv közös magyar-román erdélyi regionalista együttműködést szorgalmazó álláspontját Gabriel Andreescu például a következő érveléssel utasította el: „...úgy tűnik, Erdély devolúciója politikai szempontból belátható időn belül – teljesen illuzórikus elképzelés, következésképpen a devolúciót irányító szabályok megtervezése is teljesen alaptalan. Ha van konszenzualista kérdés, akkor az a romániai magyar közösség és a román lakosság viszonyára vonatkozhat és nem az erdélyi magyaroknak az erdélyi romokhoz való viszonyára.” (Molnár – Szokoly, 2001, 237–238.)

Az MKP ilyen regionális háttérrel csak a magyar többségű települések stabil etnikai szavazóbázisára vonatkoztatva rendelkezett, hiszen a magyarok által is lakott dél-szlovákiai kistérségek önállóságának a tradíciója igen csekély súlyú, közigazgatási relevan-

ciája pedig minimális. A szlovákiai magyar párt a magyar kisebbség szempontjából kedvezőtlen közigazgatási reformok ellenére mégis folyamatosan számíthat a magyar szavazók támogatására, mert a szlovákiai magyarok többsége olyan magyar többségű településeken él, ahol az országos szlovák többséggel való viszonya helyi szinten rendezett, s jórészt ennek köszönhetően a kivétel nélkül szlovák többségű dél-szlovákiai megyékben az MKP jelentős regionális tényezővé nőtte ki magát.

A három párt önkormányzati programjának kormányzati pozíciókban történő módosulásával kapcsolatosan tehát nemcsak a kormányprogram kötöttségeit, a koalíciós erőviszonyokat szükséges figyelembe venni, hanem számolni kell a korábban, más körülmények között kidolgozott programok megvalósíthatóságát meghatározó önkormányzati tradíciók hiányával, az önkormányzati törekvéseket gyanakodva figyelő többségi magatartásformákkal és a nemzetközi támogatottság gyorsan változó feltételeivel is. A kisebbségi magyar autonómiatörekvések a legelső vajdasági, erdélyi és kárpátaljai tervezetektől kezdve hármás önkormányzati modellre tartottak szem előt: a perszonális elven alapuló kulturális autonómia mellett a helyi magyar többséghez kötött lokális önkormányzatok, illetve az ezek társulásával létrehozandó regionális kisebbségi autonómiák szerepelnek a tervezetekben, javaslatokban. (Bárdi, 2004; Gál, 2002; Szarka, 2004)

Aligha véletlen, hogy az erdélyi magyar autonómiatervek története a legszteágazóbb és a legellentmondásosabb. Jóllehet, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség megalakulásától kezdve programja középpontjába állította az autonómia követelését, számos külső és belső ok miatt az erdélyi kisebbségi önkormányzatiság ügye a kárpátaljaihoz hasonlóan 2004-ben is meglehetősen kilátástalannak tűnik. Pedig tervezetekben, alternatívákban nem volt hiány. 1991 és 2004 között tíz olyan

erdélyi magyar autonómiatervezet készült el, amely mögött jelentős politikai támogatás volt. (Gál, 2002; Salat, 2004)

Az erdélyi magyar autonómiatervek szerzői különböző elméleti kiindulópontok, politikai indíttatások alapján – a különböző autonómiaformákat az erdélyi magyar kisebbség szempontjából mégis egyformán optimális jogi státusznak tekintve – próbálják rendszerbe foglalni a kisebbségi önkormányzatiság elemeit, miközben folyamatosan beleütöknék a romániai közigazgatás adottságaiba és a többségi politikai elitnek autonómiaellenes magatartásába.

A dokumentumok többsége szorosan kötődik az RMDSZ programjában rögzített önkormányzati elvekhez és a stratégiai célként megfogalmazott autonómiához. Az RMDSZ 2003. évi programja szerint: „A romániai magyarság identitásának megőrzésével kapcsolatos érdekek hatékony védelmét, a jogok garantálását, valamint az esélyek és eszközök biztosítását csak a jogállam keretei között létrehozott autonómiák intézményei révén tartja lehetségesnek. [...] Az RMDSZ az autonómiaformák – beleértve a területi autonómiát is – jogi megfogalmazását és törvényhozás útján való érvényesítését kívánja elérni, szorgalmazva az általános decentralizálást és a szubszidiaritás elvének alkalmazását. E cél megvalósítása érdekében az erdélyi nemzetiség együttélésének pozitív hagyományaiából, valamint az Európában megvalósult, példaértékűnek tekinthető önkormányzati modellekből indul ki.” (RMDSZ program 2003. www.rmdsz.ro)

A tervezetek mindenekelőtt azt igyekeztek tisztázni, hogy az etnikai értelemben tömb-, vegyes és szórványközösségek körülményei között élő romániai magyar népcsoport egészére a területi és a kulturális autonómiának milyen kombinációja lehetne a leginkább megfelelő. Azzal minden tervezet készítője számolt, hogy az erdélyi körülmények közt csakis a vegyes modellek jöhetnek számítás-

ba, s még a székelyföldi területi autonómiaira vonatkozó tervezetek is utalnak a többi magyarlakta kistérség és a szórványban élők számára biztosítandó önkormányzati jogokra.

Emellett az autonómiatervezetek jól dokumentálják azt a folyamatos kiütkeresést, amely az autonómia megvalósításához nélkülözhetetlen román alkotmánymódosítás lehetséges módozatait igyekszik megtalálni. E tekintetben ez idáig a helyi és megyei önkormányzatok súlyának kétségtelen növekedése, az ország regionalizációs folyamatából adódó lehetőségek felhasználása tűnik a legtermékenyebb elképzelésnek. Valamennyi tervezetben megtalálhatóak a nyugat-európai autonómiamodellekre, az európai ajánlásokra, valamint az integrációs folyamat kihívásaira történő utalások, hivatkozások is.

A román többségi pártok és az RMDSZ kormányzati és ellenzéki együttműködésének gyakorlata és tapasztalatai megosztották, 2003-2004 folyamán politikailag is két csoportra osztották az erdélyi magyar közéletet annak megítélésében, hogy szabad-e, lehet-e az autonómia programokat akárcsak ideiglenesen „felfüggeszteni”, annak érdekében, hogy a különböző pragmatikus együttműködési formákkal a többségi közvélemény, a román politikai osztály merev elutasításán változtatni lehessen. Az autonómiatervek készítői, elemzői tehát folyamatosan szembesülnek a konszociációs modell és az autonómiamodellek között feszülő ellentétekkel. (Bárdi, 2004; Bodó, 2003; Törzsök, 2003)

Emellett az 1989 óta lezajlott helyhatósági választások tapasztalatai azt mutatják, hogy az egyre inkább pártszerű magatartást tanúsító RMDSZ eddig megformált entoregionális profilja nem nyújt elégséges háttérrel a helyi, települési, kistérségi, regionális politikai érdekvédelemhez, s így a helyi politika kisebbségi résztvevői továbbra is a központi hatalom regionális szereplőire, illetve saját,

nem pártszerű körülmények közt kialakított politikai tőkájükre, bázisaikra támaszkodnak elsősorban. Ez az ellentmondás megjelent a Székely Nemzeti Tanács és az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács megalakulásakor, illetve az RMDSZ belső ellenzékének önállósulási és különválási törekvéseiben. Bakk Miklós politológus, az erdélyi autonómiavíták állandó résztvevője és az egyik leginkább átgondolt tervezet készítője szerint az autonómia fogalma az RMDSZ-diskurzusban fetisizálódott. Ugyanaz a folyamat játszódott le, mint a Vajdaságban, ahol az egyes politikusoknak az önkormányzati programokhoz való viszonyát nem a megvalósíthatósággal kapcsolatos elképzeléseik, hanem az autonómiába vetett hitük alapján minősítették. Az erdélyi elemző szerint ez a zsákutcás, megosztó autonomizmus a tényleges regionalizációs politika felerősödésével válik majd végleg korszerűtlenné. (Bakk, 2001)

Az autonómia fetisizálódott fogalma a magyar kisebbségpolitikai vitákban elsősorban a területi autonómiához fűződő felfokozott elvárásokkal és a szemben álló székélytáborok egymás becsületét is kétségbe vonó ellentétivel fonódott össze. A kárpátaljai, dél-szlovákiai és erdélyi magyar regionális autonómiatervek 2005 elején meglehetősen távol állnak a megvalósulástól. A körülöttük zajló, változó erősségű belső és külső viták, a velük kapcsolatos elemzések azonban távolról sem voltak hiábavalóak. Egyrészt tisztázni lehetett az autonómiatörekvések bel- és külpolitikai összefüggéseit, az autonómiatervezetek történeti meghatározottságait, a többségi elutasítás okait és a nemzetközi támogatottság megszerzéséhez szükséges lépések sorrendjét. Mint ahogy az is részletes elemzést igényel, miként válhattak az eltérő autonómiafelfogások belső konfliktusokhoz, pártszakadásokhoz vezető ellentétek tárgyává, s milyen szerepet játszott a kormányzati szerepvállalás a három ország kisebbségi magyar pártjai magatartásának megváltozásában.

Az RMDSZ 1993. évi brassói kongresszusán elfogadott önkormányzati programról például rövid időn belül kiderült, hogy a magyar közösségen belüli konszenzust nem lehet rövid távon cselekvési program szintjére emelni, mert a román politikai pártok mindegyike mereven elutasítja az autonómiaformák bevezetését. Kérdés, mennyiben igazolják vissza a szlovák, román és a szerb többségi társadalom jövőbeni reakciói azt a feltételezést, amely szerint talán éppen a kormányzati szerepvállalással és együttműködéssel sikerülhet megteremteni a többségi politikai elit egy részében a kölcsönös bizalom alapjait, amely nélkül a kisebbségi közösségépítő programoknak igen csekély esélye lehet a sikerre. (Bakk, 2001; Bodó, 2003; Kántor, 2004)

Összegzés

A kisebbségi magyar pártok kormánya lépését, a koalíciós kormányokban való tevékenységét a három országban különbözőképpen értékelték a többségi közvéleményben, a kisebbségi magyar közösségekben, és következményei is jelentős mértékben eltértek egymástól. Az MKP az első kormányzati ciklus mindenki által mérsékeltnek tekintett szereplése után a 2002. évi koalíciós szerződésben és kormányprogramban már határozottan jobb startpozíciókat biztosított a maga részére. A szlovákiai MKP-nak sikerült mindkét ciklusban megtartania a maga támogatottságát, és a többségi közvéleményben is nőtt az elfogadottsága. Ezzel együtt egyre több jel utal arra, hogy az etnikai alapú politizálás tartalékai kimerülőben vannak. A törvényhozási célok csak korlátozott mértékben valósultak meg, több területen (oktatás, nyelvhasználat, kárpótlás) sikerült jelentős eredményeket elérni, de a szlovákiai kisebbségek jogállását rendező átfogó törvényi rendezésben semmilyen előrehaladást sem sikerült elérni.

A szlovákiai magyar kisebbségi párt teljesítményét az RMDSZ-hez és a VMSZ-hez

hasonlóan a többségi kormánypártokéval azonos módon, egyre inkább a kormány egész működésének, eredményességének a tükrében mérik a választók. S itt a magyarlakta régiók súlyos gazdasági és szociális gondjai fokozatosan háttérbe szorítják az etnopolitikai (rész)sikereket. Az RMDSZ a 2000. évi választások után a következő négy évben az ellenzéki szerződés formáját és az évenként megkötött együttműködési megállapodásokat választva továbbra is a kormányzati alternatívát tekintette hatékonyabbnak, a 2004. decemberi választásokat követően pedig ismét kormányzati tényezővé vált. (Márton, 2003-2004)

A VMSZ a kormányzati pozíciókat elsősorban a törvényhozó munka terén tudta kamatoztatni: a vajdasági autonóm jogkörök visszaadását eredményező úgynevezett omnibusztörvény, valamint a kisebbségek jogállását szabályozó és a kulturális autonómiát lehetővé tévő kisebbségi törvény mellett a nyelvi jogok, valamint a kisebbségi oktatási és kulturális intézmények létesítése terén ért el jelentősebb eredményeket. (Gál, 2002; Hódi, 2002)

Míg az MKP-n belül nem alakult ki számottevő ellenzéke a kormányzati szerepvállalásnak, az RMDSZ belső ellenzéke 2004-ben, a szatmárnémeti kongresszuson végrehajtott szervezeti és tartalmi változtatásokat elutasítva szakított a kisebbségi pártokra nézve sokáig kötelezőnek tartott egységessémménnel. A Magyar Polgári Szövetség a Székelyföldi és az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanácsok létrehozásával és önálló pártként való fellépésével a 2004. novemberi romániai parlamenti választások előtt az autonómia-alternatívát és a kettős állampolgárság eszméjét hangsúlyozva elutasította az RMDSZ kormányzati és kormánytámogató stratégiáját. A VMSZ a 2003-2004. évi gyenge választási eredmények után kiszorult a központi kormányzatból, de a vajdasági tartományi kormányban megőrizte pozícióit.

A többi vajdasági kisebbségi magyar párt súlya minimálissá vált, s tevékenységük a VMSZ ellenzékeként jószerivel annak bírálataiban merül ki. Ez a megosztott pártpolitikai rendszer hosszabb távon aligha tartható fenn. (Hódi, 2002)

A kisebbségi önkormányzatiság a három magyar párt közül az RMDSZ és az MKP esetében az első kormánykoalíciós időszakban egyértelműen háttérbe szorult, illetve átértékelődött. A két párt vezetői a pártok regionális politikai súlyának megerősödésével, az EU regionális politikai prioritásaival összhangban az államok egészére kiterjesztett regionalizációt tekintik a kisebbségi önkormányzatiság előkészítő szakaszának. Mindkét esetben megfigyelhető, hogy a következő választási ciklusra készülve a korábbinál nagyobb hangsúlyt kívánnak fektetni a kisebbségi önkormányzatiság intézményesítésére. A VMSZ esetében a vajdasági magyar autonómiaharok tanulságait részben levonva, részben számot vetve a szerbiai belpolitikai akadályokkal a kulturális autonómia irányába sikerült megtenni a kezdő lépéseket. A kisebbségi közösségeken belül a szavazók jelentős része továbbra is támogatja a kormánnyal való együttműködés valamilyen formáját, de a korábbinál jóval hatékonyabb közösségépítő, regionális, gazdasági és szociális politikát tart fontosnak.

Végül szólnunk kell arról is, hogy a kisebbségi magyar pártok kormányzati részvétele kétségkívül hozzájárult a három szomszéd ország nemzetállami jellegének lassú és tétova, de mégiscsak kimutatható átalakulásához. Ez az átalakulás a konszociális vagy konszenzuális modell elemeinek érvényesítésével hozott ugyan előrelépést a magyar és a többi kisebbségi közösségek jogi helyzetében, de nem került sor olyan közjogi áttörésre, amely a kisebbségek jogállásának megváltozásában is tükrözné az etnikai értelemben véve plurális „nemzetállamok” konszenzuális politikai gyakorlatát.

A magyar kisebbségpolitika fentebb tárgyalt három stratégiai irányvétele, trendje – az autonómiára alapozott közösségépítés, a kormányzati szerepvállalásban testet öltött konzociális modell alkalmazása, illetve az európai integrációs folyamat részeként elképzelt nemzeti reintegráció – közötti összefüggéseket és ellentmondásokat az elmúlt másfél évtizedben nem sikerült egységes keretbe, valamilyen nemzetpolitikai, stratégiai programba rendezni.

Ennek számos okát lehet megjelölni: a hét kisebbségi magyar közösség egymástól különböző érdekérvényesítő képessége, a hét szomszéd ország sok tekintetben különböző belpolitikai, munkaerőpiaci, szociális háttere, a kisebbségeknek a bilaterális, regionális kapcsolatrendszerben vállalt szerepe alapvetően a differenciált megközelítések jogosultságára utalhatna a jelenlegi globális megközelítések helyett. Az uniós bővítés nyomán kialakult háromféle szomszédság, a magyarországi kapcsolattartás, ugyanígy a különbségekkel számoló, testreszabott programok fontosságát húzzák alá.

Ezzel együtt a magyarországi kormányzati politikában mindvégig az uniformizáló, egységes törvényi megoldásokat előnyben részesítő megoldási alternatívák kerülnek előtérbe, eleve háttérbe szorítva ezzel az eb-

ben a logikában nem elhelyezhető nyugat-európai és tengerentúli diaszpóramagyarságot vagy – ahogy az a státustörvény esetében történt – az ausztriai, s azon belül a burgenlandi magyar közösséget. A stratégiai program legfőbb akadályát azonban a magyarországi pártpolitika egyre élesebb töresvonalaira épülő pártközi (MSZP-FIDESZ) szembenállás, a folyamatos magyarországi, kisebbségi magyar és magyar-magyar egyeztetés feltételeinek hiánya, a MÁÉRT egyeztető, döntéselőkészítő funkcióinak gyengesége jelenti. Mindez teljes egészében megmutatkozott a magyar állampolgárságnak a határon túli magyarokra való kedvezményes kiterjesztését szorgalmazó népszavazás kezdeményezésében és kivitelezésében. Ráadásul a magyarországi pártközi viszonyok az elmúlt másfél évtizedben jelentős mértékben a kisebbségi magyar pártok magatartásában, kapcsolataiban, választási magatartásában és programalakításában is éreztették hatásukat.

Kulcsszavak: *kisebbségi politika, etnopolitika, identitáspolitikai, nemzetpolitika, kisebbségi magyarok, kisebbségi pártok, romániai magyarok, szlovákiai magyarok, szerbiai magyarok, Erdély, Felvidék, Vajdaság, kormányzati részvétel, kormányprogramok, kisebbségi autonómia*

IRODALOM

- Ankét (2004) – Ankét a kettős állampolgárságról. www.kettosallampolgarsag.mtaki.hu
- Bakk Miklós (2001): *Rejtett modellviták*. Magyar Kisebbség. 1.
- Bakk Miklós – Bodó Barna (szerk.) (2003): *Státusdiskurzus*. Szórvány Alapítvány, Temesvár
- Bárdi Nándor (2004): *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolat-története*. Kalligram, Pozsony
- Bárdi Nándor – Éger György (szerk.) (2000): *Útkeresés és integráció. Válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból 1989–1999*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 21–44.
- Blénesi Éva – Mandel Kinga (szerk.) (2004): *Kisebbségek és kormánypolitika Közép-Európában (2002–2004)*. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbség-

- kutató Intézet, Budapest
- Gál Kinga (ed.) (2002): *Minority Governance in Europe*. OSI, Budapest
- Hódi Sándor (2002): *Magyarok a forrongó Szerbiában*. Logos, Tóthfalu
- Kántor Zoltán – Majtényi Balázs (2004): *Autonómiamodellek Erdélyben – Jövőkép és stratégia*. Magyar Kisebbség. 1.
- Kántor Zoltán (szerk.) (2002): *A státustörvény. Dokumentumok, tanulmányok, publicisztika*. Teleki László Alapítvány, Budapest
- Majtényi Balázs – Vizi Balázs (2003): *A kisebbségi jogok nemzetközi okmányai. Dokumentumgyűjtemény*. Gondolat–MTA Jogtudományi Intézet–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest
- Márton János (2003–2004): *A romániai magyar társadalom sajátos kérdései az RMDSZ 1996–2002.*

közötti programjaiban és politikájában I-II. Magyar Kisebbség (8–9.) 2003. 4; 2004. 1–2. 529–573.

Mátrai Julianna (1999–2000): A kisebbségi magyar pártok politikai stratégiái Közép- és Kelet-Európában, I-II. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 1999. 2, 2000. 1.

Molnár Gusztáv – Szokoly Elek (2001): *Provincia 2000. Válogatás a folyóirat cikkeiből*. Pro Europa, Marosvásárhely

Salat Levente (2004): Autonómiák évadja. Krónika, 2004. január 1.

Szarka László (2004): *Kisebbségi léthelyzetek – közösségi alternatívák. Az etnikai csoportok helye a kelet-közép-európai nemzetállamokban*. Lucidus, Budapest

Törzsök Erika (2003): *Kisebbségek a változó világban*. Kolozsvár, 83–89.

A tanulmányban elemzett szlovákiai, romániai, szerbiai, kárpátaljai magyar pártok programjait lásd a honlapjaikon: www.mdsz.ro, www.mkp.sk, www.vmsz.org.yu, illetve www.karpatok.uzhgorod.ua/index2.html

